

Lokalhistoriske artikler

Redaktør: Svein Sandnes

Artikler nr. 4 - 2000 - 6. årgang

- [En pikeskole fra 1700-årene på Vilberg i Sørum](#)
- [Mangler i gårdshistorien](#)
- [Gårdshistorie inntil 1647](#)
- [Stedsnavn i Sørum](#)
- [Sørum meieri - ennå en gang](#)
- [Foredragsholderliste 2000](#)
- [Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida](#)
- [Del 10 - Elektrisiteten](#)
- [St. Hans, Kikutodden, Blaker Skanse](#)
- [Lederens spalte](#)

En pikeskole fra 1700-årene på Vilberg i Sørum

Ungpikens utdanning var annerledes i 1700-årene enn i dag. Dengang var det viktig å lære alle huslige gjøremål, og boklige fag var mindre vesentlige. Pikenes utdanning var selvfølgelig også anderledes enn den de unge menn kunne få i 1700-årene. Disse kunne nå så langt som til å studere ved universitetet i København etter å ha hatt forskjellige huslærere hjemme.

Den elementære skole som alle kunne søke, var blitt innført fra 1741. Der lærte man å lese og fikk dessuten et solid kjennskap til Luthers katekisme. Men det var ingen skoletvang, så mange av de kondisjonertes barn kunne lære dette hjemme. For de unge pikene var det nødvendig å lære husstell og først og fremst all slags håndarbeide. Det er da ikke over-raskende at det var mange private skoler som tok sikte på nettopp dette. Vi hører om slike skoler i tidens memoar-litteratur, og pikeskolen på Vilberg er blitt omtalt av kjente personer som Emerentze Munch og Conradine Dunker. Skolen ble drevet av madame Vangensten, enken etter fogd Ove Henrik Vangensten. Da fogden døde i 1788, ble det nødvendig for enken å skaffe seg mere inntekter, og antakelig ganske snart begynte hun å ta imot unge piker i pensjon. Disse "lærlinger" som de kaltes, kom fra by og land, og som før nevnt, fra kondisjonerte familier. Navn på noen av dem er å finne i minneboken fra 1798, og flere navn er å finne i folketellingslisten av 1801.

De fleste pikeskoler eller "institutter" var å finne i byene, og det er bare få og spredte opplysninger vi har om dem. Således forteller Conradine Dunker om en foreldreløs pike som av sin formynder ble sendt til jomfru Sørensens pikeskole i Christiania hvor hun kunne lære å sy og brodere. Og Emerentze Munch forteller at hun som 9-åring ble sendt til instituttet på Moss, men om dette får vi ikke vite annet enn at hun syntes det var "en meget dårlig skole".

Ganske nylig er madame Braumanns institutt i Drammen kommet frem i lyset, så om dette får vi vite mer. Det var 10 elever som lærte "allehånde fruentimmer-arbeide" samt musikk og tegning. Madame Braumann underviste selv i linsøm og strikking. Hun hadde en lærerinne som lærte dem allslags broderi, og tegning lærte de utenom huset. Her var undervisningen grundig i allslags håndarbeide, og elevene var fra 10 til 14 år. Navneduker og prøve-duker er bevart, som viser at de med stor dyktighet behersket forskjellige søm-teknikker.

Det var også skoler som hadde en teologisk kandidat til hjelp i undervisningen, som f.eks. Jomfru

Nielsens institutt i Christiania hvor Andreas Grimelund (senere biskop) underviste mens han som ferdig kandidat ventet på prestekall. Dette var riktignok i 1830-årene, men liknende arrangement kjennes også fra 1700-årene.

Det ser ut til at skolen på Vilberg var vel ansett, og det var intet drawback at den lå på landet. Tvert imot var man den-gang klar over at det kunne være sundt for unge piker å oppholde seg på landet og komme ut i naturen. Dette og meget annet gir Emerentze Munch uttrykk for i sine erindringer. Hun var på Vilberg fra 1797 - 1800. Hun skriver: "Jeg blev sendt til Vilberg.... Det var et Institut paa et halvt Snes unge Piger. Eierinden var en Typus for en værdig gammel Kone; jeg ser hende endnu med en tætsluttet fin Hølk, som brugtes dengang. Den anden vigtige Person kaldtes av alle for Faster, hun gik med jernbeslaede Hæle, med Mandfolkhat paa Hovedet, og hun bestyrede den store Gaard. Endelig var der vor Lærerinde, bekjendt under Navnet Gamle; men Lære-gjenstandene vare kun faa, de bestod mest i Haandarbeide, Flittigheed og Orden. Ganske mærkværdigt var det at jeg var der i tre Aar og i al den Tid ikke lærte noget Bogligt, men vi læste en hel Hob Romaner - som Carl Grandison og flere saadanne. Af disse gjorde vi Comedier og spillede paa Loftet, hvor der fandtes nogle gamle Culisser. Vi laa alle paa et stort Værelse, indrettet som et Hospital. Den ene Seng stod bag den anden i to Rækker med et Gardin trukket for, i hver Seng laa to, men i den, jeg laa i, var det tre... Jeg tænker altid med Glæde paa den Tid, jeg lærte der Flittighed og Nøisomhed, og jeg tror at have anvendt denne Lærdom paa mine Døtre, og de har ikke havt skade deraf."

Den store hovedbygningen på Øvre Vilberg som ble oppført i 1770-årene, var i to etasjer med et grunnareal på 415 m². Så der var god plass, og huset egnet seg godt som pensjonatskole. Videre skriver Emerentze: "Om Sommeren var der en stor Gaardsplass, hvor vi legede; men bedst var det om Vinteren, da agede vi Kjelkebakke, skred osv. Om vi kom hjem med vaade Fødder blev der aldrig taget Notis af, vi var aldrig syge, havde hverken Blegsot eller Kirtler og dog spiste vi vor Grød hver eneste Aften undtagen om Søndagen."

Ingeborg Maria Muus het en av lærlingene på Vilberg. Hun har etterlatt seg en minnebok som er påbegynt på Vilberg den 30. september 1797. I desember samme år skriver madame Vangensten en hilsen i minneboken: "Til Jomfru Ingeborg Marie Muus: Lærvillighed, flittighed, sædelighed og et dydigt hierte, har du udvist i mit huus, disse vedholdende Egenskaber vil bestandig lyksaliggjøre dig; hvorti ingen skal kunne tage større del, end din oprigtige Veninde."

Wilberg d/1 december 1797. Margrete H. Wangensteen fød Bue."

Vi kjenner navnet på en annen ung pike som var på Vilberg samtidig, nemlig Catarina Skjeldrup. Hun har laget et nydelig broderi som er klebet inn i Ingeborg Marias minnebok. Det er datert 1798. Catarina Skjeldrup var prestedatter og jevnaldrende med Ingeborg Maria. Karen Elisabeth Hammond, også preste-datter, har brodert en liknende hilsen.

Skolen på Vilberg omtales også av Conradine Dunker: "Treschow og hans kone vare blevne enige om at skilles; Fruen reiste med den ældste Datter til Kjøben-havn, og de to yngste bleve satte i en Pensionsskole paa Vilberg hos Madame Wangensteen." Og i folketellingslistene for 1801 nevnes 2 søstre "Treskov", henholds-vis 11 og 12 år gamle som "lærlinge" på Øvre Vilberg.

Som Emerentze Munch sier, var eierinnen, madame Vangensten, en verdig gammel kone på 61 år. Hun ledet skolen, og hennes manns søster bestyrte gården. Syjomfruen Bodil Marie Alfsen var med sin fagkunnskap en meget vesentlig person, og det er et spørsmål om ikke også Gjertrud Marie Holby f. Vangensten, 41 år og enke, var med på å lære opp de unge pikene.

Skolen var neppe så avansert som den omtalte skole i Drammen, men land-luften var helsebringende og miljøet var hyggelig, og lærlingene hadde det sikkert morsomt og trivdes der.

Vi ser at der var 10 lærlinger og de fleste var mellom 10 og 16 år. Katarina Skjeldrup var der i 1798 og også i 1801, og vi vet at hun giftet seg i 1804 med sønnen i huset, Jens Johan Vangensten. Denne skrev en hilsen i Ingeborg Marias minnebok i 1798:

"/: Befale kan jeg ej -
et Venneraad kun give:/
Elsk Gud, følg Dydens Vej -
Saa vil De lyklig blive.

Bliv ved at være god -
Ej Staden Dem forgifte!
Arbejd med frejdigt Mod -
og Nytte kan De stifte.

Tilfredshed kommer da -
og saa en kierlig Mage;
De vandre seent herfra -
Ukjent med Sorgens Dage.

Saaledes til videre Eringdring om sig
Janus Johann Vangenstein J.J.V."

Vi vet ikke hvor lenge denne skolen var i virksomhet, men den begynte antakelig etter 1788 da madame Vangensten ble enke og opphørte kanskje da hun døde i 1806. Den var en av mange hånd-arbeidsskoler fra 1700-årene. Prøver på fin broderikunst har vi i Ingeborg Marias brudekjole og i hennes lille minnebok. Disse eies nå av Kunstindustrimuseet i Oslo.

Litteratur:

Fru Emerentze Munchs opptegnelser, Kristiania 1907. Hun skrev dem i 1862. Emerentze Munch 1786 - 1868.

Dunker, Conradine: Gamle Dage, Kristiania 1909

Kjellberg, Anne: Religion og dyd - retskaffenhet og flid. Artikkel om navneduker i By og Bygd. Norsk Folkemuseums årbok 1979 - 80.

Boye, Else: Gi meg en lokk av ditt hår. Artikkel i Byminner nr. 4 - 1968.

Om familien Vangensten:

Ove Henrik Wangenstein (1735 - 88). 1756 juridisk embetseksamen. 1759 gift med jfr. Margrete Bue, "brllop paa Urschoug prestegaard". 1765 foged over Nedre Romerike. 1774 flyttet til Vilberg i Sørum. Hans enke døde 1806.

Barn:

- 1) Gertrud Marie, f. 1760, gift i 1783 med sogneprest Holbye.
- 2) Anna Ovidia, f. 1761, gift 1784 med postmester Messel.
- 3) Jens Johan, f. 1766, gift 1804 med jfr. Catharine Stranger Skjelderup.
- 4) Kirsten Margrete, f. 1768, gift 1792 med prest, senere biskop Keyser.
- 5) Dødfødt sønn.
- 6) og 7) Tvillingdøtre, døde som barn.

Om Ingeborg Maria Muus:

Hun er født 16. august 1781 på Bragernes og døde i Christiania 16. juni 1835. Hennes foreldre var Johan Henrich Muus (1745 - 1821) og Anne Dorph Falch (1746 - 1816). Johan Henrich Muus var forvalter og forhandler for de norske glassverkene.

Inger-Marie Kvaal Lie

Mangler i gårdshistorien?

Medlem av historielaget, Erik Tømte, har flyttet til Nord-Norge, men opprettholder sitt medlemskap. Vi gjengir her hans etter-lysning av gårdshistoriene til bruksnummer 16 – 20 i serien med Andreas Holmsens gårdshistorie inntil 1647:

”Hyggelig å se så mange fra Historielaget på Vølneberg St.Hansaften. Jeg var ikke klar over invitasjonen til laget før jeg kom hjem og leste ”artikler”, som jeg for øvrig setter meget stor pris på. Jeg hadde også fått siste nr. av Skytilen mens jeg var borte, så nå har jeg også lest, og sett at aktivitets-nivået fortsetter på høyt nivå.

Men grunnen til at jeg skriver i dag er at jeg har et spørsmål angående inn-holdet i ”Artikler”. Det gjelder Gårds-historie inntil 1647. I nr. 1 – 2000 fikk vi høre om g.nr. 11 – 15, og i nr. 3 fikk vi se g.nr. 21 – 25, mens i nr. 2 var det ingen gårdshistorie-artikkel.

Da jeg bodde i Sørumsand, kikket jeg en gang i den arkiv-skuffen på biblioteket som inneholdt noe av dette stoffet, men det var noe uorden, og jeg fant ikke noe om Bognerud – g.nr. 18. Jeg tenkte den gangen at det kanskje ikke var skrevet noe om alle gårdene? Nå kunne det være kjekt å få bekreftet, eller avkreftet, om det fantes noe om denne gården, og de andre gårdene som synes å mangle – eller om det har skjedd et uhell ved utgivelsen av Artikkel nr. 2 - 2000?”

Erik Tømte

Takk til vår oppmerksomme leser. Av og til går det litt for fort når ”Artikler” settes sammen. I nr. 2 – 2000 var det Andreas Holmsens Gårdshistorie inntil 1647 som fikk unngjelde. Holmsen hoppet ikke over noe gardsnummer, selv om enkelte gards-historier var lovlig korte. De gardsnumrene som ble utelatt i nr. 2, fra 16 til og med 20, inkludert Bognerud, presenteres her. **Red.**

Gårdshistorie inntil 1647

I et arkivskap på biblioteket i Sørumsand ligger det et manuskript med denne over-skriften. Det er skrevet av den senere professor i historie, Andreas Holmsen. På omslaget står det "TIL BIND III". Et usignert brev til "Hr. cand. filol. Andreas Holmsen, Oslo" er med blyant datert "juli 44". Dette er to år etter at første bind av bygdebok for Sørumsand var utgitt, og optimismen stor med tanke på en snarlig utgivelse av bind to og tre, det siste med gards- og slektshistorien.

Fordi vi nå står foran realisering av bygdebokprosjektet, vil vi gjerne trykke Andreas Holmsens manuskript her i Artikler fra Blaker og Sørums Historielag. Og vi velger den rekkefølgen som Holmsen selv valgte, nemlig etter stigende matrikkel-nummer. Denne gang er vi kommet fram til

gardsnummer 16 til 20.

Berg

Denne matrikelgården går tilbake på 2 gammelnorske fullgårder på minst 4 marke-bol hver. Det er med rene ord sagt i et skjøte fra 1391, og der er skylda opgitt til akkurat 4 markebol; men vi kjenner et par mindre skyldparter som visstnok hørte til denne gården, så den har vel vært enda større enn 8 markebol for de to brukene til sammen. Det var samme eier til begge gårder, så delingen går neppe langt tilbake i gammelnorsk tid. Etter manndauen ble de to brukene slått sammen til ett, og 1577 er det bare 1 fullgård - men med dobbelt vissøretakst. I 1474 er det tale om en hage, som "hustrun i Bærg" stod og rakte høi i, som hørte til Berg og ikke til nabogården Vald; det kan godt være restene av det nedlagte Berg-bruket. Skylda var i nyere tid 2 ½ skpd tunge 3 bpd smør, dvs. omregnet etter verdiforholdet i senmiddelalderen 3 ½ skpd tunge - altså en svær gård.

Eierforhold

Efter RB eide Sørums prestebol 2 øyresbol "i Bærgh og Bergs prebende" (se Vølne-berg), 5 øyresbol i "Berg i Sudreims sokn". Selv om vi ikke finner noen av partene igjen i nyere tid, er det sannsynlig at det gjelder denne gården, og de små eiendomspartene blir i så fall vidnesbyrd om den tid gården hadde bondeiere. I 1391 var det kommet lenger, for da solgte Munan Thorleifsson 8 markebol i Berg, "tvo gardane", til biskop Øystein i Oslo. Handelen blev avsluttet i Trøgstad, så det ser ikke ut til at Munan bodde på Berg, og siden han solgte så meget på en gang tør vi vel gå ut fra at han var godseier. Biskop Øystein la i 1396 både de to Berg-gårdene og annet gods for sin sjelefreds skyld til Mikulos-alteret i Hallvardskirken. Dette alteret blev senere slått sammen med St. Laurensalteret i samme kirke, og både dette og annet gammelt kannikgods blev efter reformatjonen lagt ut til et verdslig "kanoni" (kannikdømme), som kongen brukte til å lønne forskjellige tjenestemenn med. Før 1647 var dette godset blitt forlent til Norges rikes kansler, Jens Bjelcke.

Åsgård

Var trolig bare en enkelt gård i gammel-norsk tid og da sannsynligvis en halvgård. Noe sikkert kan vi allikevel ikke si om det, for Åsgård ble liggende øde efter Mann-dauen og kom ikke i bruk igjen før i 1500-årene. Var med i den eldste skattegårds-listen (1577) som "ødegård", dvs. blandt de gårdene som nylig var blitt skattlagt.

Eierforhold

I 1393 eide Børgenkirken i Fet 1 øyresbol i "Asgard" og Asakkirken i Skedsmo likeså. Det er lite sannsynlig at det både i Fet og Skedsmo skulde ha vært gårder med dette navnet som nu er forsvunnet, så det blir rimelig å tro at den ene eller begge anførsler sikter til Å. i Sørums. I begge tilfeller var eiendommen delt mellem preste-bol og kirke med halvparten til hver. Slike småparter vil en helst tro var gitt av almindelige bønder. Men senere kom gården iallefall under en godseier, for i begynnelsen av 1600-årene finner vi den i fortegnelsen over "Grev Axels gods" (se Gjester).

Skylda var da ½ skpd tunge, som i sin helhet hørte til dette godset; de små kirkepartene var falt bort, som det så ofte hendte med ødegårder. Senere i århundret fikk Å. en litt annen skjebne enn Gjester og Skea, idet den ikke blev solgt av Gierlof von Nettelhorst, men gikk over til hans svigersønn, velbårne Siver Gabrielsen. Han er eier i 1647.

Bøler

I et diplom fra 1412 er det tale om østre gården i Bøler, så det er klart at det må ha vært to gårder her i gammelnorsk tid. I 1412 behøver det ikke å ha vært to opp-sittere, men de to gårdene blev iallfall holdt ut fra hverandre eiendomsmessig. Rimeligvis var begge halvgårder, for i 1577 finner vi bare 1 skattegård, og den er halvgård. Sannsynligvis er begge gårder kjøpt op av samme eier så det ikke var noen grunn til å holde oppe grensen mellom dem, når det allikevel bare var 1 opsitter.

Eierforhold.

Diplomet av 1412 forteller at en mann med det velklingende navnet Håkon Håkonson gav 4 ½ øyresbol i østre garden Bøler til Åsa Thoresdatter. Vi kjenner ikke nærmere til disse to, men det er vel mulig at brevet er opbevart som et eldre hjemmels-dokument for et medlem av Sudreimsætten, som skaffet sig eiendomsrett til hele gården. I begynnelsen av 1600-årene finner vi iallfall Bøler med skyld 1 skpd tunge i listen over "Grev Axels gods", likesom Gjester og Skea, og gården fikk inntil 1647 nøiaktig samme skjebne som disse to.

Bognerud

I RB er det tale om både østre og vestre B., så den ene matrikelgården vi har idag, må gå tilbake på to gammelnorske. Så svært store har de vel da ikke vært, ingen av dem sikkert over halvgårdsgrensen. Begge blev liggende øde efter Manndauen og må som underbruk - uvisst under hvilken gård - ha vært brukt som en samlet eiendom. Hele skylda var ennu i 1575 og 1524 bare 3 høns. Kom først inn i matriklen som bebodd gård efter 1647 (ca. 1665).

Eierforhold

I 1393 eide Sørums prestebol 1 hefseldbol (dvs. 5 øyresbol) i Baunarud østre og 1 hefseldebol i vestre Baunarud. Det var kanskje hele skylda av de to gårdene dengang. Også i nyere tid var Sørums-prestene eiere (eller "beneficiarer") til B. og opkrevde i underbrukstiden de 3 hønsene som en eller annen bonde i nabolaget betalte for å få bruke eiendommen som skog eller havn. Siden har gården hørt til det benefiserte gods like til dette blev solgt.

Jultoen

Var sannsynligvis bare en enkelt halvgård i gammelnorsk tid; men noe sikkert kan ikke sies om

det, for gården lå øde etter Mann-dauen og blev først tatt inn i matriklen igjen som bebodd bruk kort før 1647 (nr. 80 dengang). Skylda var da 5 lpd tunge, mens det i 1624 bare gikk 3 høns (omtrent d.s.s. 1 lpd tunge) av den som underbruk. 1575 er gården i det hele ikke med i prestejorde-boka hvor den skulde høre hjemme, så det spørs om den da i det hele blev brukt til noe.

Eierforhold

Efter RB hadde Sørums prestebol ½ øyresbol i gården og så "særdeles" (dvs. særskilt) 2 ½ øyresbol som var gitt av en fru Ragnhild. Dette kan være minner om to stadier i den eldre eiendomshistorien: den eldste og minste parten skriver sig trolig fra en tid da gården var i bondeie, mens den større parten - kanskje resten av gården - ble gitt til prestebolet av en adelsdame. Gården var prestegods også i nyere tid, helt til det benefiserte godset begynte å gå under auksjonshammeren i forrige århundre.

Andreas Holmsen

Stedsnavn i Sørums

Etter initiativ fra kulturkontoret og historie-laget ble det i 1996 enighet om å sette i gang innsamling av stedsnavn i Sørums, etter at saken var drøftet med disse lagene: Sørums Grunneierlag, Sørums Bondelag, Frogner Bondelag, Sørums Bonde- og Småbrukerlag, Sørums Bondekvinnelag, Blaker Bondekvinnelag og Frogner Bonde-kvinnelag.

Det hender at den som samler inn stedsnavn får spørsmål som: "Hva skal dette være godt for?" Det er ikke vanskelig å finne både ett og flere svar på dette. Vern av gammel tradisjon vil de fleste se på som positivt. Enda viktigere blir det når en vet at det i stor grad gjelder tradisjonsstoff som holder på å bli borte.

Stedsnavn er en del av kulturarven som det er verdt å ta vare på. Ikke bare fordi den bør sikres for ettertiden, men fordi den også tjener til vitenskapelige og praktiske formål. Stedsnavn gir mange ulike opplysninger om eldre og nyere tid, for eksempel om språkbruk, naturforhold, levevilkår, arbeidsliv, tro og tenkemåte.

Det innsamlede materialet kan benyttes til kartproduksjon, navnsetting av veger, boligfelt og anlegg av forskjellig slag, og det kan nyttes på mange måter i undervisningen.

Hvilke navn gjelder det?

Mer presist er det snakk om navn på gårder, bruk, bosteder, bygninger, gamle husmannsplasser, setrer, fiske- og jaktbuer og andre steder der folk har hatt fast eller midlertidig opphold. Tomter og hellere må også med. Det er også viktig å få med daglignavn på bruk og bosteder, som for eksempel Oppigarn, Nerigarn, Østigarn, Vestigarn, Søstua, Nystua, osv. Navn på nyere hus og hytter kan også tas med.

Innen hver gård eller bruk er mange ”smånavn”, dvs. på avgrensa stykker både innmark og utmark. Navn på innmark blir gjerne kalt ”teignavn” og i utmarka ”utmarksnavn”. På innmark vil det dreie seg om navn på åkrer, reiner, enger, beiter, osv. Der det i dag er større sammenhengende jorder, var det kanskje for en eller to generasjoner siden flere ulike teiger med hvert sitt navn.

I utmarka kan en lete etter navn på gamle utslåtter, hogststeder og beite-områder, veger og vegstykker, stier, kleiver, bruer, klopper, grunder, led, hvile-plasser, tømmerslipp, lesseplasser o.a. Ellers finnes det mange store og små formasjoner som har navn. Videre er det viktig å få med navn på bekker, elver, fosser, vaskehøler, vad, vatn og tjern, pytter, iler, øyer, holmer og skjær. Det finnes kanskje også navn det er knyttet spesielle hendelser eller sagn til.

I utmarka kan en lete etter navn på gamle utslåtter, hogststeder og beite-områder, veger og vegstykker, stier, kleiver, bruer, klopper, grunder, led, hvile-plasser, tømmerslipp, lesseplasser o.a. Ellers finnes det mange store og små formasjoner som har navn. Videre er det viktig å få med navn på bekker, elver, fosser, vaskehøler, vad, vatn og tjern, pytter, iler, øyer, holmer og skjær. Det finnes kanskje også navn det er knyttet spesielle hendelser eller sagn til.

Det praktiske innsamlingsarbeidet

Innsamlingen foregår ved at navnene føres på lister og stedfestes på kart. Det beste kartmaterialet er Økonomisk kartverk i målestokk 1 : 5000. Hvert kartblad er forsynt med et rutenett som benyttes til lokalisering av navna. I margen øverst på kartbladet må en selv sette inn bokstavene A, B, C, osv. fra venstre midt over hver rute. På samme måte settes tall 1, 2, 3, osv. på venstre side av kartbladet ovenfra og nedover i den loddrette margen på kartbladet. Nederst til høyre på kartbladet står navn og nummer på kartet.

Under registreringen er det nødvendig å ha en god informant. Eldre personer, som har levd hele sitt liv på stedet, er de beste informantene. Det er viktig at informanten er stø i dialektbruken og ikke knoter når navn uttales.

Det er ikke mulig i en kort artikkel å komme inn på i detalj hvordan navnelister og kart skal fylles ut, men det er spesielt viktig at navna skrives så likt dialektuttalen som mulig. Det er viktig at den som foretar registreringen er så nøyaktig som mulig.

Her i Sørum har det vært et godt samarbeid med lagene i registrerings-arbeidet. Vi regner med å avslutte pro-sjektet i løpet av 2000. Materialet vil bli oversendt Institutt for navnegransking ved Universitetet i Oslo.

Leif Mathisen

Sørum meieri – ennå en gang

Jeg hadde eksert sammen med Ole Rømer Sandberg, som i 1970-åra var kontorsjef i Landbrukets Sentralforbund, og bistod meieriene i hele landet med eksperthjelp ved forskjellige anledninger. En konsulent, Øverås, ekspert på skattespørsmål, reiste sammen med advokat Heuch på styremøter og medlemsmøter i østlandsområdet. Han hadde vært med på et felles styremøte for Lillestrøm, Strømmen og Sørum meieri 8. februar 1973 i Lillestrøm.

Der ble det vedtatt en merkelig formulering om at medlemmene skulle ha rett til utbetaling av kapital ved stiftelsen, etter stiftelsen og ved oppløsning etter meierivedtektenes paragraf det og det. Øverås var også ansatt i Landbrukets Sentralforbund...

Ole Rømer hadde invitert meg inn på kontoret sitt i lunsjpausen. Den gang fikk kontorfolkene servert drikke og rundstykker på kontoret, i noen tilfeller hadde kontorfolkene også med egen matpakke. Etter at vi hadde spist ble Øverås innkalt. Han stilte opp med en bunke papirer under armen. Sandberg presenterte meg som en soldatkamerat. Så viste Sandberg til dette med "rett til utbetaling" og sa: "Ja, Øverås, hvad betyr dette?" Øverås vred seg som en orm og til slutt sa han at han hadde vært imot det.

Etterpå fikk jeg en viktig opplysning, nemlig at årsmøtet i Lillestrøm Meieri hadde forkastet "rett til utbetaling" med en annen formulering som sikret medlemmene i Lillestrøm Meieri utbetaling etter levert mjølkemende siste 10 år. Dette fikk ti utsendinger fra Sørum greie på da de møtte på konstituerende møte for Romerike Meieri, men de fortalte ikke dette hjemme.

Så tok jeg opp dette spørsmålet i spaltene i Bondebladet med følgende innlegg 24. januar 1974:

Forskjellsbehandling i Romerike Meieri

"Hvorfor skal det være forskjell på behandlingen av mjølkeprodusenter i Romerike Meieri? Lillestrøm, Strømmen og Sørum Meieri har gått sammen til dette meieriet. I Lillestrøm Meieri er det avsatt flere hundre tusen kroner som skal utbetales etter levert mjølkemengde. I Sørum er alt sammen, etter at Romerike Meieri har fått sitt, overført til det nye selskapet Sørum Mølle og Kornsilø A/L. En eventuell utbetaling på mjølkemengden skal avgjøres på et medlemsmøte, hvor det møter 90 ikke-mjølkeprodusenter og 50 mjølkeprodusenter. Kan Østlandets Mjølksentral, som har stått for sammen-slutningen av de tre meieriene, forklare hvorfor det skal være slik forskjellsbehandling av mjølkeprodusenter?"

Melkesentralens svar i Bondebladet

"Melkesentralen er forelagt ovenstående inserat og vil få knytte følgende kommentar: Det nye Romerike Meieri er en sammenslutning av Lillestrøm Meieri, Strømmen Melkeforsyning og Sørum Meieri. Meieriet kom i drift fra årsskiftet 1973/74.

Ved starten ble den nødvendige andelskapitalen innbetalt av de gamle meieriselskaper, basert på andelstallet i hvert enkelt meieriområde. Etter at denne andelskapitalen var dekket, satt de tre tidligere meieriselskaper hver for seg tilbake med en viss kapital som varierte noe fra selskap til selskap. Denne rest-kapitalen ble som en del av sluttoppgjøret for det enkelte meieri overført til nye selskaper som ble stiftet for anledningen.

IDisse nye selskaper, som altså hver for seg omfatter andelseiere i de enkelte tidligere meierikretser, har sine egne vedtekter og sin egen driftsform. I Sørum er det nye selskapet et andelslag med tilknytning til landbruket (mølle – innkjøpslag), mens de to andre selskaper er aksjeselskaper med drift av leiegårder som hovedaktivitet. Det vesentlige i denne sammenheng er imidlertid at de er uavhengig av hverandre, at de har egne vedtekter og dermed selv avgjør sin egen driftsform og er helt uavhengige av det nye Romerike Meieri. Det er derfor ikke riktig å blande Romerike Meieri inn i de interne driftsforhold eller interne disposisjoner i et eller flere av de selskaper som er dannet av de gamle meierier.

Melkesentralens oppgave har vært å legge forholdene til rette for dannelsen av Romerike Meieri på en slik måte at leverandørenes interesser er ivaretatt på best mulig måte. Formelt er dette foregått gjennom en stiftelsesoverenskomst som er vedtatt av årsmøtene i de lokale meieriselskaper. Dette grunnlaget ble inngående diskutert i de enkelte meieriers årsmøter før de nye selskaper ble konstituert.”

Mitt svar til Melkesentralen

”Takker direktør Eikeseth for svaret på mitt spørsmål i nr. 4. Men det er ennå en del uklarheter etter min mening. Stiftelses-overenskomsten er annerledes siste gangen enn den var for Lillestrøm, Aurskog Høland og Sørum Meieri. Jeg siterer hele avsnitt C under romertall I for å få sammenheng i det hele. Det som er i tillegg er satt med store bokstaver: 'C. I det nye andelslag får Sørum Meieris andelseiere andeler i samme forhold og antall som de har i Sørum Meieri OG RETT TIL UTBETALING AV KAPITAL SÅ VEL VED ELLER EFTER STIFTELSEN SOM VED OPPLØSNING, MED FORDELING i.h.t. REGLENE I MEIERIVEDTEKTENES pgf. 15 SISTE PUNKTUM.’

Østlandets Melkesentrals jurist, som var til stede på det konstituerende møtet for Sørum Mølle og Kornsilø, nektet å ta hensyn til det som står med store bokstaver ved utarbeidelsen av oppløsningsparagrafen for det nye laget.

Under Lillestrøm Meieris avsnitt i stiftelsesoverenskomsten stod det akkurat det samme som er gjengitt med store bokstaver. Men der ble dette strøket og erstattet med et avsatt beløp som inntil videre skulle stå som lån, men senere utbetales etter levert melkemengde.

Da stiftelsesoverenskomsten skulle behandles på årsmøtet i Sørum Meieri, fikk vi beskjed fra Østlandets Melkesentrals advokat: 'Dere skal vedta eller forkaste i sin helhet!' Dette har medlemmene i Lillestrøm Meieri ikke gått med på. Derfor er mjølkeprodusentene der mye heldigere stilt enn i Sørum. Jeg misunner dem ikke, men det må være forskjellsbehandling, og det må være Østlandets Mjølkesentral som har ansvaret for dette.”

Bortsett fra eventuelle kommentarer fra Østlandets Melkesentral må vi anse denne debatten om denne sak for avsluttet, skrev redaktøren for Bondebladet.

Melkesentralens sluttreplikk

Følgende svar kom fra Østlandets Melkesentral i det påfølgende nummer av Bondebladet: ”I siste nummer av Bondebladet kommer gårdbruker Johan Eid, Sørum, ennå en gang tilbake til stiftelsen av Romerike Meieri og en angivelig forskjellsbehandling av de leverandørgrupper som gikk inn i det nye meieriselskapet.

Grunnlaget for starten av det nye Romerike Meieri, var den stiftelses-overenskomsten som ble vedtatt på årsmøtene i de forskjellige meierier som omfattes av det nye selskap. Advokat I.C. Heuch utarbeidet dette stiftelsesdokument og var dessuten tilstede ved alle årsmøtene og redegjorde for de juridiske forhold. Fra han foreligger følgende kommentar:

’Lillestrøm Meieri fikk etter eget ønske utelatt bestemmelsen om utbetaling av kapital ved

eller etter stiftelse av fellesskapet etc., mens dette ble bibeholdt i forslaget for Sørums Meieri og Strømmen Melkeforsyning. Likeledes etter ønske fra disse to selskaper. Hvert av selskapene fikk således den ordning som det selv ønsket, de er for så vidt stilt helt likt. Den interne ordning for de gjenværende aktiva i Lillstrøm kan ikke ses å ha noen som helst betydning for andre enn eierne av disse, og således verken for Johan Eid eller andre i Sørums Meieri.' Melkesentralen har ikke ytterligere bemerkninger ut over dette. Østlandets Melkesentral, Thv. Eikesæth."

Det som er det rare her, er at de to selskapene Sørums Meieri og Strømmen Melkeforsyning ville ha med bestemmelsen om utbetaling av kapital og den berømmelige paragraf 15 i februar 1973. Men de ville ikke høre snakk om denne paragrafen på det konstituerende møtet for Sørums Mølle og Kornsilø den 23. august 1974.

Johan Eid

Foredragsholderliste 2000

I formålsparagrafen til Blaker og Sørums historielag heter det blant annet at laget skal fremme interessen for og øke kunnskapen om bygdas gamle kultur og historie.

Et mer direkte tiltak for å få til dette enn den foredragsholderlista laget i sommer har sendt ut til bygdas nærmere 200 lag og foreninger, er det vanskelig å tenke seg.

Selv om lista er variert i temavalg, preges den nok av den store aktiviteten rundt okkupasjonshistorisk utvalg. Vi finner Inger W. Gulbrandsen på lista med personlige erfaringer fra illegalt arbeid og okkupasjon i Sørums. Kjell Michaelsen kan snakke om skolene i Sørums under okkupasjonen, Hans Stenslet kan snakke om kirken under okkupasjonen og Kåre Sæther kan presentere motstands-bevegelsen i Sørums under krigen 1940-45.

Men det er også andre temaer som dekkes: Gerd Hovind kan innlede om sanitetsforeningenes arbeid, Marit Østby Kjensjord kan fortelle om romeriksbunaden og eldre klesmoter i Sørums og Annie Selle kåserer om julemattradisjoner på Romerike. Helge Njaa kan ikke overraskende fortelle om Valstad Café, og Trygve Sæther kan fortelle om Vølneberg gamle skole.

Leif Mathisen står bare oppført med temaet Jord- og skogbruk i Sørums gjennom tidene, mens Dag Nordsveen har en rekke spennende temaer på lista. Er du medlem av andre lag eller foreninger i Sørums, kan du jo spørre om ikke noen av disse temaene kunne være aktuelle på et av de kommende møtene?

[Se oversikt over foredragsholderne.](#)

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida

Del 10: Elektrisiteten

Da jeg var 4 - 5 år, ble kraftstasjonen på Rånåsfoss ferdig og elektrisiteten kom til bygda. Det medførte naturligvis store forandringer. Parafinlampenes tid var nok i grunnen forbi. Det vil si at helt forbi var den ikke. Til å begynne med husker jeg at det var ikke så lenge mellom hver gang strømmen var borte. Da måtte selvsagt parafinlampene fram igjen, så de var gode å ha i en overgangsperiode. Alt bedret seg etter hvert som det ble bedre linjenett og det kunne være ganske lenge mellom hver gang strømmen forsvant.

Hver husstand hadde for det meste svært lite strøm. Jeg hørte til og med om en som anskaffet seg strykejern og hadde så lite at de bare kunne ha på en lyspære ved siden av strykejernet. Dette høres jo helt utrolig ut for oss i dag, men slik kunne det altså være.

Lysopplegget i husene

Til å begynne med var det noen strøm-målere som het vipper, og de bar i høy grad navnet sitt med rette. Om det ble skrudd på mer strøm enn det var abonnert på, så begynte lyset å vippe. Det blunket da i ett helt til noe ble skrudd av. Vippingen eller blunkingen var som alle kan forstå svært ubehagelig og måtte naturligvis bringes til opphør fortest mulig.

Lysopplegget i husene var elendig. Strømmen gikk i glansgarns-kabler som var festet til små porselenssneller som satt i vegger og tak i rommene. Det er nesten utrolig at det gikk så bra som det gjorde og at det ikke tok fyr oftere enn det gjorde. Det hele var jo i høyeste grad brannfarlig.

I uthusene var det jo en veldig fordel å slippe parafinlampene. Der var også det elektriske opplegget litt mer «solid», hvis det kan brukes et slikt uttrykk. Der ble det brukt enkle kabler som det var forholdsvis glatt isolasjon på. De var vanligvis også festet til isolatorer to og to ledninger i bredden. Det hendte nok at de kunne ligge i forgulvet med høy eller halm inntil. Siden kom det tynnveggede jernrør som ledningene ble tredd inni. Det var jo tross alt sikrere.

I grisehuset hjemme var det satt opp en liggende eiketønne til varmtvanns-beholder. Inne i tønna var det på en meget enkel måte montert en elektrisk kolbe som varmet opp det vannet som skulle brukes i grisematen. Jeg husker at det i blant var overledning i dette opplegget så vi fikk «støt», men det var visst ingen som forstod hvor farlig dette egentlig var. Det gikk også tross alt bra.

En tid etter at strømmen kom, kjøpte far en 4 hestekrefters elektrisk motor. Den ble i alle år som jeg kan huske brukt til å dra kappsaga og hakkels-maskinen. Det var eget strømpoplegg til motoren, såkalt teknisk strøm, som var uavhengig av vippa og opplegget for lyset.

Brann i transformatoren

Nede i kuhavna hjemme, i nærheten av en liten plass som het Svingen, gikk en høyspentledning. Der stod det også en transformator. Transformatorene den gang hadde en helt annen fasong enn hva de har i dag. Det var en stor rund beholder som inneholdt ca.1000 liter olje. På en eller annen måte, før jeg kan huske, tok det en gang fyr i oljen i transformatoren ved Svingen. Det resulterte i en kraftig brann med voldsom varmeutvikling.

I Svingen bodde den gang en gammel skomaker og kona hans. Som rimelig er, ble de helt fra seg av skrekk, for det vesle huset de bodde i lå bare ca. 50 meter fra transformatoren. Etter denne hendelsen fikk de gratis strøm i lang tid framover for «tort og svie». Den utbrente jernbeholderen ble kjørt hjem til oss, og stod i mange år ved stabbursveggen like ved slipesteinen. Der ble den brukt til opplagsplass for forskjellig småtteri.

Den første vaskemaskin

Da strømmen var kommet, fikk mor elektrisk vaskemaskin, som ble plassert i bryggerhuskjelleren. Maskinen var etter som jeg husker amerikansk og bar det stolte navnet «Thor». Den bestod av en stor beholder av tynne jernplater som ble fylt halv av vann. Oppe i beholderen lå det en sylindrisk tretrommel med fullt av huller i. Trommelen var festet til en aksel som lå horisontalt. Inn i denne trommelen ble skittentøyet lagt gjennom en luke, og når maskinen ble satt i gang, roterte trommelen fram og tilbake. Det er vel det samme prinsippet som brukes på moderne vaskemaskiner i dag. Maskinen vasket nok bra den, og var til veldig hjelp i stedet for å stå og gni tøyet på et vaskebrett.

En ting som ikke var så bra, var at motoren stod plassert i vannsølet under maskinen. Den var langt fra det som heter helkapslet, men helt åpen, og resultatet var naturligvis at det i blant ble overledning i hele maskinen. Dette var jo helt livsfarlig, men heldigvis gikk det bra, selv om det nok vanket noen kraftige støt av og til.

Kristian Lieungh

Vellykket St.Hans feiring på Vølneberg-skolene

Som bekjentgjort i Artikler nr. 3, deltok historielaget i den tradisjonelle feiring av St.Hans som Vølneberg vel arrangerer ved Vølneberg skole. Jan Erik Horgen kunne fortelle at arbeidet med bygdeboka var kommet godt i gang, ikke minst takket være de frivillige mannskapene fra historielaget. Og han gledet nok noen ved å kunne fortelle at det første bindet vil starte i Såkroken med Egner-gårdene og Vølneberg krets.

Trygve Sæther orienterte om restaureringsarbeidet med den gamle Vølneberg-skolen, som historielaget nå anser for å være avsluttet. Det første møtet ble holdt 7. mai 1984. Arbeidsplanen for restaureringen ble vedtatt 30. august samme år. I 1985 ble nye vinduer bestilt og satt inn. 30. april 1987 bevilget historie-laget 50.000 kroner til videre arbeider, og helga 1. – 2. juli det året var kanskje den hardeste dugnaden, da stubblofleira ble hentet ut og kjørt vekk.

Sommeren 1990 stod den gamle skolestua ferdig restaurert, og det ble avholdt innvielsesfest i august. De siste ti åra har det vært gjort mindre arbeider og stadig nytt inventar er blitt anskaffet. Sist sommer ble rommet i 2. etasje satt i stand, og skolen ble malt utvendig for tredje gang siden restaureringsarbeidet startet!

Trygve Sæther kunne fortelle at det var 23 personer knyttet til historielaget som til sammen hadde nedlagt ca. 1.200 dugnadstimer på prosjektet. I tillegg var skolestua påkostet ca. 250.000 kroner, hvorav ca. 100.000 var bevilget av Sørum kommune. Slik skolestua i dag står, er den tilbakeført til ca. 1910. Og Sæther kunne gjerne tenke seg å få en kommode, ei seng og en

pidestall fra denne perioden dersom noen skulle ha noe slikt liggende.

Vølneberg Vel stod for en meget vellykket markering av inngangen til år 2000 med vardebrenning fra Egner-fjellet, og for å takke alle som hadde bidratt aktivt til å realisere dette prosjektet, ble det overrakt flotte plaketter. Historielagets plakett vil bli hengt opp i Vølneberg gamle skole. Det ble også vist videofilm fra nyttårsaften, og Vølneberg vevring inviterte til besøk på sitt vevloft i annen etasje i nyskolen for å se på ferdige produkter og vevnader i arbeid.

Svein Sandnes

Kan noen hjelpe?

Via underlige omveier på internett har vi mottatt en forespørsel fra Ann Marie Svendsen i USA. Hennes mor og mormor bodde i Lillestrøm under den andre verdenskrig, og de gikk i timevis til gårdene for å be om egg og mel. Spesielt har moren fortalt om en snill familie ”på Klemetsrud gård i Frogner”, hvor de fikk smørbrød og suppe. Dersom noen medlemmer i historie-laget kan hjelpe Ann Marie Svendsen med å finne ”Klemetsrud gård i Frogner” og de menneskene som bodde der eller deres etterkommere, tar redaksjonen imot alle opplysninger og vil videreformidle dem til USA.

Red.

Nattvandring til Kikutodden

Om det var det usikre værvarslet eller selve idéen som skal ha skylda, vet vi ikke, men faktum er at vi i tillegg til guiden Leif Mathisen bare var tre deltakere som stilte opp på parkeringsplassen ved Bingsfossen klokka 21.00 lørdag 24. juni.

Vi gikk først kultur- og naturstien til Hammeren, og deretter Taterstien over Hammersfjellet og videre over Bæregs-fjellet til Kikut. Det som gjør disse rusle-turene til opplevelser utenom det vanlige, er først og fremst Leif Mathisens små anekdoter knyttet til steder vi passerer.

Enten det er historien om brukeren på Linderud, som lot taterne overnatte på gården og ble invitert på gjestebud hos dem på sine egen matvarer ”lånt” på stabburet, eller det er husmannen i Sibilstua, som er så fattig at de ikke har råd til klokke, bare en pinne i vinduskarmen som solur, og som det ikke er lett å gå etter når det ikke er sol.

Stor interesse for omvisningene på Blaker Skanse

De to omvisningene Blaker Skanses Venner arrangerte 9. juli og 13. august med Torbjørn Eid som

guide, trakk svært mange interesserte. Den første søndagen var det ca. 120 som kom, den andre søndagen 30. Og da var det i hard konkurranse med Åpen dag-arrangement på Mork og mange andre før-skolestart-arrangementer. Et tiltak som innbyr til gjentakelse, og da kanskje med mulighet til også å titte inn i noen av de mest interessante bygningene.

Svein Sandnes

Lederens spalte

Sammen med denne utgaven av Artikler sender vi deg et ark med oppfordring om å tegne nye medlemmer til historielaget. Vi lokker også med en fin vervepremie: Du får "Okkupasjonen i Sørums 1940-45" uten å betale noe for den dersom du verver fire nye medlemmer. Og du får den samme boka til henholdsvis kr. 275,-, kr. 175,- og kr. 75,- dersom du verver et, to eller tre medlemmer.

Selv om du har kjøpt et eksemplar av denne boka allerede, kjenner du sikkert noen som burde lese boka og som ikke har den. Det er en fin gave. Og dersom du mot formodning ikke vil ha boka, lar du bare være å krysse av i den rubrikken hvor det spørres om dette.

Men så spør du kanskje: Hva er vitsen med at historielaget skal ha så mange medlemmer?

Vi tror det er mange flere enn de som i dag er medlem av historielaget som er interessert i å støtte opp om formålet vårt, nemlig

- å arbeide for å ta vare på bygdas lokalhistorie,
- å arbeide for vern av bygdas kulturminner,
- å fremme interessen for bygdas gamle kultur og historie,
- å øke kunnskapen om bygdas gamle kultur og historie og
- øke tilgjengeligheten av bygdas historiske verdier.

Og den enkleste og minst krevende måten å gjøre dette på er å tegne medlemskap i historielaget.

Historielaget er naturligvis åpen for alle uansett partipolitisk tilknytning. Vi er heller ikke knyttet til noen spesiell yrkes-gruppe. Det må heller ikke festne seg en oppfatning av at kulturminnearbeid bare er for gråhårede mennesker som har levd en stund. Og først og fremst må en ikke behøve å dokumentere flere generasjoners tilknytning til Sørums for å bli akseptert som medlem. Vi må være åpne for alle som vil støtte historielagets formål.

Sørums er en kommune i forandring. Mange bosetter seg her fordi vi kan tilby landlige boforhold til akseptable priser. Mer enn halvparten av kommunens innbyggere søker sitt arbeid utenfor kommunen. De nyinnflyttede innbyggerne kan komme fra mange kanter av landet, og til og med fra fjernere deler av verden. Felles for dem er at de for kortere eller lengre tid har valgt å slå seg ned i Sørums.

Kvaliteten på bomiljøet i kommunen defineres ikke bare av kvaliteten på de kommunale tilbudene.

I høyeste grad er også de frivillige lag og foreninger i kommunen med på å definere kvaliteten på bomiljøet. Det er her vi kan etablere et nettverk av mennesker med felles interesser.

Kunnskapen om den gamle kulturen og historien til det stedet du velger å bosette deg er viktig for om du utvikler en følelse av å "høre til" der eller ikke. Derfor tror vi at ikke minst mennesker som relativt nylig har flyttet til Sørum vil ha stor glede av et medlemskap i historielaget.

Misforstå ikke: Det er ikke noe i veien med folk som kan føre slekta si i Blaker og Sørum bakover i ti generasjoner, som selv er blitt litt grå i håret og derfor også mer interessert i sine forfedre, eller for den saks skyld mennesker som er knyttet til jord- og skogbruk. Men ha i tankene når du skal verve venner til historielaget at vi er et tilbud som omfatter alle som på ulike måter vil ta vare på bygdas lokalhistorie.

Svein Sandnes

Blaker og Sørum historielag